

EZİLENLERİN SESİ FEQİYÊ TEYRAN

Occo Mahabad

Tasavvuf vahyin özel bir şekli olan ilhama dayanır. Tasavvufa göre, asıl bilgi ve bilgelik, tasavvuf bilgisi denilen akıl, vahiy ve nakilden bağımsız düşünülemez. Tasavvufi Halk Edebiyatı aşk, doğa, ayrılık, özlem, ölüm, din ve tasavvuf konularının yanı sıra toplum hayatını ilgilendiren sorunları da ele almıştır.

Bu edebiyatta biçimden çok konuya ağırlık verilmiştir. Anlatılmak istenenler halkın anlayabileceği yalın ve sade bir dille aktarılmıştır. Bu edebiyat türündeki şiirlerde nazım birimi genellikle dördlüktür, yine genel olarak hece ölçüsü kullanılmıştır. Şehirlerde yaşamış ya da bir müddet bulunmuş, medrese eğitimi almış bazı şairler aruzu da kullanmışlardır.

Feqiyê Teyran klasik şiirin diğer üstadlarından farklı olarak şiirlerini halkın anlayabileceği sade ve yalın bir üslubla yazmıştır. Şiirlerindeki kafiye ve söz uyumu kimi zaman melodik bir şarkı gibi ruhunuzun aynalarına çarparak sizde doyumsuz tatlar bırakır.

Gerçek adı Mihemed / Muhammed olan Kürt tasavvufi halk edebiyatının ilk temsilcisi Feqiyê Teyran Hicri 971 Miladi 1563/64 yılında Van'ın Müküs ilçesine (Bahçesaray) bağlı Warezor köyünde dünyaya gelir, H. 1041/ M. 1631/32 yılında Bitlis Hizan'a bağlı Şandis köyünde yaşamını yitirir. Feqiyê Teyran'ın yaşadığı dönemde Müküs Hakkari'ye bağlıdır daha sonra Van il sınırlarına dahil edilmiştir.

Onun Müküs'de doğduğunu kimi şiirlerinde kullandığı Miksî mahlasından öğrenmekteyiz.

Miksî dibê avê we bû

Pêxemberan aqil hebû

Qet hewceyî pirsan nebû

Wan dest gihabû suhbetê.

Miksî diyor ki: Ey su, evet öyleydi

Peygamberler akıl sahibiydi

Sorular sormaya muhtaç değillerdi

Îlahi sohbeta ermişlerdi.

Feqî'nin şiirlerinde hangi köyde doğduğu ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Fakat Celilê Celîl tarafından elde edilen Arapça bir belgede Feqiyê Teyran ile ilgili şöyle denilmektedir.

"Adı Feqe Mihemed'dir. Warezor köyünde dünyaya gelmiştir. Nemira kazasına bağlı Şandis köyünde gömülmüştür." Ayrıca belgede Warezor'un Müküse bağlı olduğuda belirtilmiştir. Şandis (Dayılar) ise bugün Bitlis Hizana bağlı bir köydür.¹ Yalnız biz bu belge üzerinde gerekli incelemelere sahip

1 Seîd Dêreşî, Dîwana Feqiyê Teyran, Lîs, Ankara 2011, Ekler kısmı.

olmadığımızdan belgenin hangi yıl, kimden, nasıl ele geçirildiği yada orjinalitesi üzerine objektif görüşlere sahip değiliz.

Abdulreşib Yusuf ise onun Teyran köyünde dünyaya geldiğini bildirmiştir. Fakat Müküs'de Teyran adında bir köy bulunmamaktadır.²

Dönemin Klasik Kürt edebiyatının önemli merkezleri Cizre, Müküs, Bitlis, Hîzan, Hakkari, Doğubeyazıt gibi yerlerdir. Müküs ve Hizan'ın da bu merkezlerden ikisi olduğu düşünüldüğünde Feqiyê Teyran'ın doğduğu yer olan Müküs'de ve daha sonra yerleştiği Hizan'da medrese eğitimi almış olduğu sonucuna varabiliriz. Kesin olmamakla birlikte Feqiyê Teyran'ın Müküs ve Hizan dışında Cizre, Finik gibi yerleşim yerlerinde bulunmuş olması da kuvvetle muhtemeldir.

Maalesef biz onun aile ve evlilik yaşamı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Halk arasında söylenen Feqiyê Teyran ve Haram Elma hikayesinde onun Warezor köyünde evlendiği dile getirilmiştir.³ Ama bu hikayede anlatılanlar sadece rivayetten ibarettir herhangi bir kesinliği yoktur. Yöre halkına göre babasının ismi Şeyh Abdullah'dır.

1898 yılında Osmanlıca yayınlanmış Bitlis ili salnamesinde şu bilgiler yer almıştır:

"Kürtçe ve Farsça yazılmış şiirlerin güçlü kalemi Feqiyê Teyran Uçum nahiyesine bağlı Şandis köyünde gömülüdür."⁴

Bu belgede yer alan Uçum nahiyesi bugün Bitlis Hizan'a bağlı bir köy olarak varlığını sürdürmektedir.

Dikkat edilirse Celilê Celîl'in elde ettiği belgede Şandis köyü Nemira kazasına bağlı iken, 1898 tarihli salnamede ise Şandis köyü Uçum nahiyesine bağlıdır.

2013 yılında Bitlis Hizana bağlı Dayılar (Şandis) köyünde bulunan ve Feqiyê Teyran'a ait olduğu düşünülen bir kabirdeki Arapça yazılı mezar taşında vefat tarihi H. 1041 / M. 1631/32 olarak geçmiştir. Bulunan mezar taşının üzerinde şu ibareler yer almıştır.

"Haza merqadu es-se'îd el-merhum, el-mexfûr, El- muhtaç ila rehmetullahî te'ala Muhammed el-meşhûr Feqeh-î Teyran Fi sena 1041"

"Bu, mutlu, merhum ve meğfur, Allahu Te'ala'nın rahmetine muhtaç Feqeh-i Teyran ismiyle meşhur Muhammed'in kabridir. Yıl 1041"⁵

Yalnız hem Müküs'de hem de Hizan'da Feqiyê Teyran'ın mezarının bulunması olayı daha da ilginç bir hale getiriyor. Şimdi bu noktada haklı olarak şu soru sorulacaktır. Bitlis Hizan'da bulunan Feqiyê Teyran'ın mezarı ise, Müküs'de daha önce bulunan mezar kimin mezarıdır?

² Abdulreşib Yusuf, Şairên Klasîk ên Kurd, s.29.

³ Ebdulreşib Yûsif, Dîwana Kurmancî, Weş. Dîwan, Ç. yekem, Stenbol 2012, s. 39. / Bakınız: Feqî Huseyn Sagniç, Dîroka Wêjeya Kurdî, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Ç. yekem, Stenbol 2002, s. 37.

⁴ Bitlîs Vilayetine Mahsûs Salnamedir. İkinci Def'a. Sene-i Hicriye-i Kameriye: 1316, Bitlîs Vilayet Matbaası, s. 174.

⁵ Sadînî, M. Xalid, Feqiyê Teyran'ın Mezar Taşı Bulundu, <http://www.ilkehaber.com/haber/feqiy-teyranin-mezartasi-bulundu-27816.html>.

Hem Müküs'ün Warezor köyündeki hem de Hizan'ın Şandis köyündeki mezarın varlığı yüzünden Feqiyê Teyran'ın naaşının tam olarak nerede olduğuna emin olamıyoruz.

Üstelik bu mezarların kimler tarafından ne amaçla ve gerçekte kaç senesinde yapıldığına da bilmiyoruz. İçindeki zatın Feqiyê Teyran olup olmadığını da bilmiyoruz. Bu mezarların gerçekte kaç yılından kaldığını anlayabilmek için bunlar üzerinde mutlaka karbon testlerinin yapılması gerekmektedir.

Yaşamı hakkında en çok yanlışa düşülmüş yazarlardan biridir Feqiyê Teyran. Peki Neden mi?

Eserlerini Kurmanci lehçesiyle kaleme alan Feqiyê Teyran'ın varlığını ilkin Mele Mehmûdê Beyazîdî'nin 1848-1866 yılları arasında Erzurum'da görevli bulunan Rus konsolosu Alexander Jaba için kaleme aldığı notlardan öğrenmekteyiz. Bu notlarda Beyazîdî, Feqî'nin Hakkariye bağlı Müküs ilçesinde H. 702 / M. 1303 yılında dünyaya geldiğini ve H. 777 / M. 1375 de Müküs'de öldüğünü yazmıştır.⁶

Mele Mehmûdê Beyazîdî'nin yazdıklarının aksine M. Emin Zeki Bey, Bâbâ Merdûh ve Elaeddin Seccadi ise Feqiyê Teyran'ın doğum yeri olarak Makû'yü göstermişlerdir.

M. Emin Zeki Bey, V. Minorsky, Celilê Celîl, Feqî'nin H. 707-777 / M. 1307 ve 1375 yılları arasında yaşadığını yazmıştır.⁷

Qanatê Kurdo Kürt Edebiyat Tarihi adlı çalışmasında A. Jabaya dayanarak Feqî'nin doğum tarihini H. 702 / M. 1375/76 olarak aktarmıştır.⁸ Kitaptaki Hicri 702 tarihinin Miladi 1302/03'e tekabül etmesi gerekirken M. 1375/76 olarak yanlış yazıldığını görüyoruz.

Abdulreşîb Yusuf, Feqiyê Teyran'ın H. 707-775 / M.1307-1375 yılları arasında yaşadığını belirtmiştir.⁹ Bu kitaptada Hicri 775 olan ölüm tarihinin Miladi 1373/74'e denk gelmesi gerekirken 1375 olarak yanlış gösterildiğini görüyoruz.

T. Bois, Zeynelabidin Zinar, Mehmet Uzun, Amir Hassanpur da Mackenzieyi veri alarak doğum ve ölüm tarihini H. 1000- 1070 / M. 1590 - 1660 olarak belirtmişlerdir.¹⁰ Belirtilen Hicri ve miladi takvim dönüşümlerinde buradada doğum tarihi 1591/92 olarak hesaplanması gerekirken eksik hesap ile 1590 tarihiyle sunulmuştur.

Beyazîdî'nin bu notları, uzun yıllar Kürt yazarların Feqiyê Teyran'ın yaşamı hakkında farklı görüşler bildirmelerine yol açmıştır.

Fakat biz yukardaki yazarların aksine Feqiyê Teyran'n Hicri 971, Miladi 1563/64 yılında dünyaya geldiğini yine kendisinden öğrenmekteyiz. Onun Gönül Kasidesi şiiri, bizi onun doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili bazı önemli bilgilere ulaştırmaktadır. Gönül Kasidesi'nin son beytinde Feqî, bu

⁶ Mele Mahmûdê Bazîdî, Camî'eya Risaleyan û Hikayetan Bi Zimanê Kurmanci, s.53.

⁷ M. Emin Zeki Bey, Kurtîyek ji Mêjûwa Kurd û Kurdistan Ji Destpêkirina Mêjûwê Tanî vê Rojê, s.336.,/ Ayrıca bknz: Celîlê Celîl, *Zargotina Kurdî*, Moskova 1970, I, 36, 37-38, 189-197., D. N. MacKenzie, "Malâ-ê Jizrî and Faqî Tayrân", *Yâdnâme-yi Îrânî-yi Minorskî* (nşr. Müctebâ Mînovî – Îrec Efşâr), Tahran 1348 hş., s. 125-130.

⁸ Qanatê Kurdo, Tarixa Edebiyata Kurdî, s.70.

⁹ Abdulreşîb Yusuf, Şairên Klasîk ên Kurd, s.29.

¹⁰ Zeynelabidin Zinar, Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî, s.52. / Ayrıca bknz: Yâdnâme-yi Îrânî-yi Minorskî, s. 129, El [İng.], V, s. 482; Mehmed Uzun, Kürt Edebiyatına Giriş, s. 10; Amir Hassanpour, Kürdistanda Milliyetçilik, s. 146.

kasideyi H.1041'de yazdığını ve yaşamından 70 yılı geride bıraktığını dile getirmektedir. Bu ise bizi onun H. 971/M. 1563/64 'de doğduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Gönül Kasidesi şiirinde geçen dörtlükte şöyle denmektedir:

Mîm û Hê heftê felek çûne

Ji hicretê dewran gelek çûne

Hizar sal û çil û yek çûne

Ev xezel hatî diyare.

Mîm û Hê üzerinden yedi felek geçti

Nice yıl, nice ay geçti

Üzerinden bin kırk bir yıl geçti

Bu gazeli dile getirdi. (Feqiyê Teyran, Dilo Rabe - Gönül Kasidesi Şiiri)

Feqiyê Teyran H.1030 / M.1621'de Senan Şeyhi eserini yazdığını, H.1031/M.1622'de Feqî ile Mela isimli şiirini yazdığını, H. 1041 / M. 1632'de Gönül Kasidesi'ni yazdığını bizzat söz konusu eserlerinin içinde kendisi dile getirmektedir. Ayrıca Kürt Emiri Han Zülküf Zehebi ve İran şahı 1. Abbas arasında H. 1017/M.1608'de yapılan Dımdım Savaşı'nı anlatması, onun bu tarihten sonra yaşadığını gösteren başka bir kanıttır.

Gerçek adının Mihemed / Muhammed olduğunu yine kendisine ait bir şiirden öğrenmekteyiz.

Gul im di destê xaran

Bi îsmê Muhemmed nav im

Bilbil im di gulzaran

Ji 'îşqê lew zerbav im

Di remza muhirdaran.

Dikenler elinde gülüm

Muhammed'dir benim adım

Gül bahçelerinde bülbülüm

Onun için aşktan sarardım

Gönül verenler içinde. (Feqiyê Teyran, Feqe û Mela Şiiri.)

Şiirlerinde Mîm û Hê, Miksî, Feqî, Xoce, Mela, Mim û Hê û Dal, Feqê Têra mahlaslarının dışında gerçek adı olan Mihemed / Muhammedi de kullanmıştır. Bu lakaplarının dışında halkın kendisine sonradan taktığı Feqê Hêşetê, Feqiyê Gerok gibi mahlasları da bulunmaktadır. Biz onun Feqiyê Teyran ismini kendisine niçin seçtiğini tam olarak bilmiyoruz. Kuşların talebesi anlamına gelen bu ismin kendisi tarafından bilinçli seçildiği aşikârdır. Bu ismin oluşumunun dini bir köken ve aidiyetten ziyade felsefik ve anlamsal bir yön taşıdığı ortadadır.

Feqiyê Teyran üzerine anlatılan öyküleri baz aldığımızda halkın onu çok sevdiği ve benimsediği görülmektedir. Halk arasında şiirlerinin yaygın bir şekilde kullanımından anlaşılıyor ki, halk onu kimi zaman bir evliya kimi zaman da bir derviş olarak görmektedir. Halkın gözünde o kuşların dilini bilen ermiş bir aydındır. Müküs’de hangi köye giderseniz Feqiyê Teyran hakkında anlatılan bir hikaye vardır. Aynı hikayeleri Bitlis’te de görebilirsiniz.

Feqiyê Teyran hakkında düşülen önemli yanlışlardan biri de onun Melayê Cizîrî’nin öğrencisi olduğu yönündeki kanaattir. Biz bu kanaati ilk olarak Celadet Bedirhan’ın Hawar dergisindeki bir makalesinde görmekteyiz. Mackenzie, Thomas Bois, Mehmet Uzun ve Abdulreşîp Yusuf da Celadeti referans alarak kitaplarında aynı fikirleri tekrarlamışlardır.¹¹

Ama onun Feqe û Mele adlı şiirini incelediğimizde aralarında hoca - talebe ilişkisi olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Karşılıklı söyledikleri şiirin genel muhtevası ve son iki bentte her birinin kendisini diğesinin “senâhânî / medheden, alkışlayan, öveni” olarak anması, aralarında hoca-talebe ilişkisini aşan bir denklik ve dostluk bulunduğunu gösterir.

Feqiyê Teyran ve Melayê Cizîrî’nin şiirleri arasında hem öz hem biçim açısından çok ciddi farklar olması da onların hoca ya da talebe olamayacağına dair kanıtlardandır.

Konunun daha iyi anlaşılması açısından şiirin son iki kıtasını sizlere sunuyorum.

Feqe: (Feqiyê Teyran)

Birîndarê ‘işqê me,

Dur im ji siha bihan

Dizanim medahê kê me, di hezar û yek û sihan

Senaxanê Melê me, li hemû erd û cihan.

Ben aşkın yaralısuyım,

uzaktayım ayvaların gölgesinden

Bilirim kimin meddahıyım 1031de

¹¹ Hawar Dergisi, IX/33 [1941], s. 812, MacKenzie, “Malâ-ê Jizrî and Faqî Tayrân”, *Yâdnâme-yi Îrânî-yi Minorskî* (nşr. Müctebâ Mînovî – Îrec Efşâr), Tahran 1348 hş., s. 125-130 s.; Thomas Bois, “Coup d’oeil sur la littérature Kurde”, *el-Meşriq*, XLIX/2, Beyrut 1955, s. 203, 205; a.mlf., “Kurds, Folklore and Literature”, *EI* (İng.), V, 481-482; Mehmed Uzun, *Destpêka Edebiyata Kurdî*, s. 11.

Yeryüzünde Mela'yı methedenim (alkışlayanım, övenim).

Mele: (Melayê Cizîrî)

Hindî ku digazihim,

Dikêşim sebr û hîrê

Şubhetê çeng û zih im, hilak ji derba tîrê

Senaxanê Feqeh im, îroke di Cizîrê.

Dertliyim,

Şaşkınım, sabretmekteyim

Ok darbesinden çengin teli gibi titremekteyim

Bugün ben Cizre'de "Feqi"yi övmekteyim.

Yukarıdaki şiirde de görüldüğü gibi birbirlerine karşılıklı sevgilerini dile getiren iki dostun tavrı ve samimiyetiyle karşılaşmaktayız. Bu şiir yazma tarzı Müşaaare (iki şairin karşılıklı şiir söylemesi) olarak adlandırılır. 15 ve 16. yüzyıllarda Botan bölgesinde ortaya çıkan bu tarz 18. yüzyılda Behdinan başta olmak üzere bütün Kürdistan'a yayılmıştır. Feqiye Teyran ve Melayê Cizîrî, Melayê Cizîrî ve Mîr Îmadedîn, Mela Mensûrê Girgaşî ve Melayê Bateyî arasındaki müşaaareler en bilinenleridir.

16. ve 17. yüzyılları arasında yaşamış Feqi'nin eserlerine bakıldığında, onun tasavvufi konular başta olmak üzere kalam, hadis, fıkıh, felsefe, mitoloji, astronomi ve edebiyat alanlarında da bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı şiirlerinde kullandığı aruz ölçüsü de onun medrese eğitimi aldığına işarettir.

Feqiyê Teyran gazel ve kasideleriyle birlikte birçok tarihi hikayesini de manzum olarak kaleme almıştır. Kendisinden sonra yaşamış olan Ehmedê Xanî, Mem û Zîn adlı eserinde Eliyê Herîrî ve Melayê Cizîrî ile birlikte Feqiyê Teyran'ın da adını zikreder.

Min dê elema kalamê mewzûn

Alî bikira li banê gerdûn

B'înave rûha Melê Cizîrî

Pê heyy bikira Elî Herîrî

Keyfek wê bida Feqiyê Teyran

Hetta bi ebed bimayî heyran

Çi b'kim ku qewî kesad e bazar

Nînin ji qumaşî ra xerîdar.

Ben o zaman manzum sözlerin bayrağını,

Dünya göğünde dalgalandırırdım.

Geri getirirdim Melayê Cizîrî'nin ruhunu,

Ve diriltirdim onunla Ali Hariri'yi.

Öyle bir sevinç verirdim ki Feqiyê Teyran'a

Ebediyete kadar kalırdı hayran.

Neyleyeyim ki pazarımız piyasamız oldukça kesat

Kumaşımızın malımızın alıcısı yoktur. (Mem û Zîn, Ehmedê Xanî, 2013: 42)

Feqinin eserlerindeki Sufi metafiziği kendisini hem vahdet-i vücud (varlığın birliği) hem de vahdet-i şuhut (görünenlerin birliği) şeklinde göstermektedir. Ona göre varlık birdir, her daim bir kalır ve ikilik imkansızdır. Onun varlığı hem evvelde hem de ahirde var olandır. Her yerde olan, herşeye gücü yeten, kudretli bir varlıktır. Bu ise Allahın varlığından başka bir şey değildir. Bu varlık ezeldir; çoğalma, bölünme, değişme, yenilenme kabul etmez.

Şiirlerinde göze çarpan özelliklerden biri de dünyevi ve ilahi aşkın yalın bir tarzda etkili olarak dile getirilmesidir. O doğa, kadın ve her varlığa ait olan güzelliği, mutlak gerçek olarak gördüğü Allah inancı ve sevgisinin yansıması olarak görür.

Feqiyê Teyran Kürt edebiyat tarihinde Senan Şeyhi, Bersisê Abid gibi eserleriyle tasavvufi öğelerin başat olduğu hikâyeler yazan ilk şairdir. Dil ve anlatımının süsten ve gösteriştan uzak olması halkın şiirlerini kolaylıkla ezberleyip yeni nesillere aktarılmasını sağlamıştır.

Feqiyê Teyran, şiirlerinde bir divanı olduğundan bahsetmişse de günümüze ulaşan, bulunmuş bir divanı yoktur. Şu an bilinen Divan'ı ise ölümünden uzun yıllar sonra başkaları tarafından toplanmış bir araya getirilmiş şiir, kaside ve manzum türü eserlerden oluşmaktadır.

Sirru'l-Mehşer isimli eserin sahibi Feqe Reşîdê Hekkarî ve yine Bekir Begê Erişî gibi şairler de eserlerinde dili yalın ve süsten uzak kullanarak Feqiyê Teyran'ın izinden gitmişlerdir.

Fêqiyê Teyran'ın hikâye ve destansı tarzda olan eserleri arasında "Şêxê Sen'an, Bersîsê Abid, Kela Dimdim ve Zembilfiroş" manzumeleri bulunmaktadır. Bunların dışında ilahi ve dünyevi konularda yazılmış şiirleri de vardır.

Kimi yazarlar tarafından Feqiyê Teyran'a ait olduğu öne sürülen Qewlê Hespê Reş eseri kanaatime göre Eliye Heriri'ye ait olmakla birlikte farklı versiyonlarının Feqiyê Teyran'da dahil kimi yazarlar tarafından yeniden ele alınarak yazıldığıdır.

M. Emin Zeki Bey¹², Celadet Bedirhan,¹³ Maruf Xaznedar¹⁴ Qewlê Hespê Reş eserinin Feqiye Teyran'a ait olduğunu yazmıştır. Abdullah Varlı¹⁵ ise eserin Ehmede Xani tarafından yazıldığını savunur. Tehsin Îbrahim Doskî¹⁶ bu eserin Mele Xalidê Zebârî'ye ait olduğunu bildirir. Qanatê Kurdo Kürt Edebiyat Tarihi kitabında M. B. Rudenko'nun verdiği bilgilere dayanarak, Aleksandır Jaba'nın bu eserin Eliye Heriri'ye ait olduğunu dile getirdiğini yazmıştır.¹⁷

Feqiyê Teyran'ın 362 bentten oluşan Şêxê Sen'an Manzumesi H.1030/M.1621 yılında yazılmıştır. Bu hikayede inançlı bir şeyhin Ermeni bir kızla olan aşkı anlatılır.

Bu eser ilk kez Dr. Margarite Borisavna Rudenko tarafından Rusça çevirisiyle 1965 yılında Moskova'da yayınlanır. 1986 yılında Memo Yetkin tarafından Latin alfabesiyle Roja Nû yayınları arasında Stokholm'de basılır. Yine 1999 yılında M. Reşit Irgat tarafından İstanbul Kürt Enstitüsü yayınları arasından İstanbul'da yayınlanır. Kâdir Fettâhî Kâdî eseri Farsça'ya tercüme ederek Kürtçe metniyle birlikte yayımlamıştır.¹⁸ Bu hikaye ilk kez Feriduddin Attar tarafından Mantiku't Tayr isimli eserde işlenmiştir. Feqiyê Teyran Feriduddin Attar'ın eseri Mantiku't-Tayr'da geçen "Sîmurg" hikâyesine benzer tarzda "Şêxê Sen'an" hikâyesini manzum bir şekilde kaleme almıştır.

211 bentten meydana gelen Feqi'nin yazdığı Bersîsê Abid Manzumesinin konusu, Israilli Bersîs'i gerçek ve mutlak olan aşktan uzaklaştıran yaşadığı mecazi aşk üzerinedir. Feqi bu manzumeyi sürükleyici bir dille aktarır bizlere. Bersîsê Abid eseri ilkin Ebdulreqib Yusif tarafından Hawkari gazetesinde ve daha sonra Nûserî Kurd dergisinde tanıtılır. Ebdulreqib Yusif bu eseri 2001 senesinde kitap olarak yayınlar.

Altmış beş dörtlükten ibaret Zembîlfiroş Manzumesi dünya nimetlerini bir kenara bırakıp sıradan bir hayat sürmeyi tercih eden sepet satımıyla geçinen evli bir Kürt gencinin ona deli divane gibi âşık olan güzel bir kadının sevgisine cevap vermemesini ve kadının ısrarlı davetine direnmesini konu edinir. Zembîlfiroş destanı hem Muradhan Beyazîdî hem de Melayê Bateyî tarafından yazılmıştır.

Bu destanın ilk iki kıtası şöyledir.

Ey dil were disa bi coş

Carek ji cama mey binoş

Bêjim qisa Zembîlfiroş

Da seh bikin hîkayetê

Ey gönül yine coşkuyla gel

¹² M. Emin Zeki Bey, Kürdistan Ünlüleri, s. 283.

¹³ Herekol Azîzan, "Klasîkên Me – An Şahir û Edîbên Me ên Kevin", *Hawar*, j. 33., Çiriya Pêşîn, Şam, Çapa Nûdemê, 1941, s. 8.

¹⁴ Maruf Xaznedar, "Zembîlfiroşa Feqiyê Teyran", (Werger, Mîkaîl Canpolat), *War*, j. 4., İstanbul, 1998, s. 48.

¹⁵ Ebdullah M. Varlı, *Dîwan û Gobîdeyê Ahmedê Xanî Yêd Mayîn, Weşanxaneya Sîpan, Stenbol, 2004, s. 419*

¹⁶ Doskî, Tehsîn Îbrahîm, *El – Medxel lî Dîraseti'l Edebi'l Kurdî elû Mudewwin, Bilhecetîş- Şîmaliyetî, El Cuzî'l Ewwel, Min Menşûrati Cemiyetî „Ulemai Kurdistan, m. 1993; h. 1413, s. 66.*

¹⁷ Qanatê Kurdo, *Tarixia Edebiyata Kurdî*, s. 72.

¹⁸ *Menzû me-i Kürdî-yi Şeyh-i San'ân*, Tebriz 1967.

Bir kez iç şarap kadehinden

Söz edelim sepet satanın hikâyesinden

Ki dinleyesiniz bu hikâyeyi.

Zembîlfiroş lawek rewal bû

Bi kulfet û ehlî 'eyal bû

Husneka Êsif li bal bû

Heqq e rezzaqê qismetê.

Zembilfiroş genç bir delikanlıydı

Evli, barklı, çocukluydu

Yusuf'un gülyüzü onda vardı

Kismetini veren Haktı.

Dimdim Kalesi Manzumesi 67 bentten meydana gelmiştir. Bu kale Biradost emirlerinden Emir Han Biradostî tarafından Dimdim dağı yakınlarında kurulmuştur. Bu destan Kürtler ile Safevi Şahı Abbas arasında gerçekleşen savaşı anlatır. Dimdim Kuşatması Doğu Kürdistan'da Urmiye Gölü çevresinde Bradost bölgesinde bulunan Dimdim adı verilen kalenin etrafında gerçekleşir. Kürtler bu savaşta kahramanca savaşır. Bu olay destansı bir tarzda yüzlerce yıl sözün ve sesin taşıyıcısı dengbejler tarafından nesilden nesile aktarılmıştır. Kimi yazarların aksine M. B. Rudenko bu eserin Feqiye Teyran'a ait olmadığı kanaatindedir.¹⁹

Aleksandır Jaba²⁰ ve Abdulreqip Yusuf²¹Müslümanların yenilmek üzereyken Hz. Ali sayesinde üstünlük sağladığı savaşın anlatıldığı Sîsebân Hikayesinin de Feqiye Teyrana ait olduğunu bildirir. Feqi dışında birçok yazara nispet edilen bu hikayenin, günümüzün yaygın kanaatine göre Şêx Xalidê Zebarî tarafından yazılmış olabileceğidir.

Dünyevi aşkı Feqiyê Teyran kadar tutku dolu anlatabilecek çok az halk şairi vardır. O divan edebiyatının seçkinci, halkı küçümseyici yol ve yöntemlerine bağlanmamış, yoksul ve topraksız köylülüğün ruh ve duygu dünyasını şiirlerine aktarmıştır. Üstelik eserlerinde kadın güzelliğini doğadaki benzetmelerle ustaca dile getirmiştir.

Bêk`êf kırım zilfê du reş,

Biskê siyah, zilfêd qemer,

¹⁹ Qanatê Kurdo, Tarixa Edebiyata Kurdî, s. 72.

²⁰ Qanatê Kurdo, Tarixa Edebiyata Kurdî, s. 72.

²¹ Abdulreqip Yusuf, Şairên Klasîk Ên Kurd, s.34.

Eşq û muhbeta min li ser,

Wêran ezim, malim xirab.

Keyifsiz eyledi beni kara zülûflerin

Siyah saçların, esmer zülûflerin

Aşk ve muhabbetin mi cezbediyor

Viran olup evi yıkılan benim.

Kürt tasavvufi halk edebiyatının ilk temsilcisi olan Feqiyê Teyran'ın şiirlerinde yer alan Vahdet-i Vücut anlayışını kimi şiirlerinde günlük, yaşanan aşk ile birlikte görürüz.

Lew işq û mehebbet ismek in

Aşiq û me'sûq cismek in

Herdu di hev da qîsmek in

Şêxek di vê me'nê de tê.

Çünkü bir isimdir aşk ve muhabbet

Tek bir bedendir Aşık ve maşuk

Her ikisi iç içe bir parçadır

Bir şeyh bilir sadece anlamını.

Celadet Bedirhan bir makalesinde onun Mir ailesinden geldiğini yazmıştır.²² Celadet'e dayanan birçok yazar da aynı şeyleri tekrarlamışlardır. Bazı yazarlar işi fantastik boyutlara vardırarak Feqî'nin sınıf intiharı yaparak yoksul bir hayat sürdürmeyi tercih ettiğini belirtmişlerdir.

Evet Şerefnameye göre Müküs Mîri Evdal'ın, Ahmet ve Muhammed adında iki oğlu bulunmaktadır. Mir Evdal'ın ölümünden sonra yerine oğlu Mîr Ahmet geçmiştir. Zira Şerefhan Bitlisi, Muhammed'in mirlik yaptığıyla ilgili bir bilgi paylaşmamıştır.²³

Fakat elimizde Feqî'nin mir ailesinden olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca Feqî'nin isminin Muhammed olması da onu mir ailesinin bir üyesi yapmaya yeterli değildir. Varsayalım bir şiirinde Mir Muhammed mahlasını kullanmış olsun, bu mahlas bile tek başına onun mir ailesinin üyesi olduğuna dair bir kanıt olmaya yeterli olmayacaktır çünkü her mahlasın gerçeği yansıtmayacağı açıktır.

²²Herekol: "Azîzan, Klasîkên Me An Şahir û Edîbên Me Ên Kevin", Hawar Dergisi, S. 33., Yay. Sebat, Şam 1941, s. 9.

²³Şerefhan, Şerefname Kürt Tarihi, Çev. M. Emin Bozarıslan, Yay. Hasat, Stenbol 1990, s. 245-246.

Daha da önemlisi ona ait olduğu belirtilen şiirlerin kaç tanesinin orjinal nüsha ya da kaç tanesinin sonradan farklı şahıslar tarafından derlenerek yazılmış nüshalar olduğunu ve hangilerinin gerçekte Feqiyê Teyran tarafından yazıldığını da bilmiyoruz. Derlenen eserlerin titizlikle incelenmesi ve var olan nüshaların üzerindeki şüphelerin işin uzmanları aracılığıyla giderilmesi gerekmektedir.

Feqiyê Teyran hem Cizre Suyu'nun Ördeği şiirinde hem de aşağıda çevirileriyle sunacağım Muhacir-Göçmen adlı şiirinde Celadet Bedirhan ve diğer yazarların Mirlik iddialarına bizzat kendisi cevap vermiştir.

Ne ji mîran im

Ne xan im

Muksî yim

Bê xan û man im.

Ne Beylerdenim

Ne bir Han'ım,

Müküslüyüm

Yok evim barkım. (Feqiyê Teyran, Ordeka Ava Cizîrê.)

Feqiyê Teyran Kürt egemen sınıflarının şairi değildir. Kendisi gibi zor koşullarda yaşayan emekçi köylülüğün güçlü ve mütevazı kalemi olmuştur. O da bütün diğer Tasavvufi Halk Şairleri gibi derdini sade, anlaşılır, akıcı bir dil kullanarak anlatmayı tercih etmiştir. Eserlerini halkın günlük konuşma diliyle yazmıştır. Öyle ki Kürtçe bilen herkes kolaylıkla onun dilini anlayabilmiştir.

Kürt beylerinin idaresi altında baskı ve haksızlık gören yoksul halkın yanında durarak sınıfsal ve siyasal tercihini ezilenlerden yana belirlemiştir. Onun Göçmen adlı şiiri bu gerçeği apaçık ortaya koymaktadır.

Ez dengbêj im hatim vira

Heta hebin dengê Mîra

Ez ê binivîsim ser kaxeta

Ne diçim dêra ne mizgefta.

Dengbêjim buraya geldim.

Beylerin sesi var oluncaya dek

Yazacağım kağıtlara

Ne kiliseye gideceğim ne de camiye.

Çolê bimînîm ez bêcil
Ez ê bikim hewar û gazî
Çiqas bimînîm hêsîr û tazî
Dil ji halê wan dilerizî.

Çölde çırılçıplak kalsam.
Înleyip bağıracacağım
Ne kadar yoksul ve tutsak kalsam,
Yüreğim onlar için titreyecek.

Qederê bê rojek diyar
Ê bê gotinê navê min ê jar
Metha bidin car bi car
Lawê bêjin bi kitêb û zar.

Kader elbet birgün güler,
Söylenir benim de zavallı adım,
Bazı bazı övgüler dizilecek,
Çocuklar okuyup yazarak söyleyecek.

Ê derbas bin rojên xefûr
Ê bîn rojên qenc ên kibir
Xwe ra bikin ra û tevdîr
Hêsîr nebin ber zilma mîr.

Acılı günler geçecek,

Gelecek onurlu, güzel günler.

Bu sözlerimi rehber bilin,

Tutsak olmayın Bey zulmüne. (Feqiyê Teyran, Muhacir - Göçmen Şiiri)

Feqiyê Teyran kendisini masum, günahsız kuşların talebesi, yoldaşı olarak görmeyi tercih etmiştir. Dönemin toplumsal siyasal sorunlarına duyarsız kalmamış tavrını yoksul emekçi sınıflardan yana koymuştur. Tasavvufi alçakgönüllük ve bilgiye vakıf sıradan yaşamıyla iç huzurunu bulmaya çalışan hem aşk ateşinde yanan hem de Allah inancıyla dünya dertlerine tahammül etmeye çalışan çok yönlü bir şair ve inanç adamıdır Feqiyê Teyran.

Gazete Davul.

Email: occomahabad@gmail.com

Site: <https://occomahabad.wordpress.com/>